

УДК 811.161.2'373.611'366

ЧИННИКИ СТРУКТУРУВАННЯ СЛОВОТВІРНИХ ПАРАДИГМ ПОХІДНИХ ДІЄСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Кушлик О. П.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано чинники, які детермінують структуру словотвірних парадигм похідних, зокрема відсубстантивних, дієслів в українській мові. Установлено, що кількість словотвірних зон та їхнє наповнення залежить від дериваційних значень вершинних дієслів, сформованих певною лексико-семантичною групою твірних іменників та словотворчим засобом. Окреслено, що значний вплив на словотвірну спроможність вербативів має стилістична маркованість, регулярність уживання, а також походження твірного іменника.

Ключові слова: *словотвірна парадигма, словотвірна зона, словотвірне значення, словотворчий формант, твірна основа, відсубстантивне дієслово, дериват, вербатив, девербатив.*

Кушлик О. П. Факторы структурирования словообразовательных парадигм производных глаголов в украинском языке. В статье проанализированы факторы, которые детерминируют структуру словообразовательных парадигм производных, в частности отсубстантивных, глаголов в украинском языке. Установлено, что количество словообразовательных зон и их наполнение зависит от деривационных значений вершинных глаголов, образованных определённой лексико-семантической группой мотивирующих существительных и словообразовательным средством. Определено, что значительное влияние на словообразовательную способность вербативов имеет стилистическое маркирование, регулярность употребления, а также происхождение мотивирующего существительного.

Ключевые слова: *словообразовательная парадигма, словообразовательная зона, словообразовательное значение, словообразовательный формант, производная основа, отсубстантивный глагол, дериват, вербатив, девербатив.*

Kushlik O. P. The factors of word-building paradigms structure of substantivized verbs in Ukrainian. *The article elucidates factors, which determine the structure of word-building paradigm of substantivized verbs in the Ukrainian language. It is proved that the amount of word-building zones and their content depend on the derivational meanings of initial verbs, which is formed by a definite lexico-semantic group of derivative nouns and other word-building means. It is also defined that a great influence on the word-building potential of verbatives have stylistic expressiveness, regularity of usage and etymology of a derivative noun.*

Key words: *word-building paradigm, word-building zone, word-building meaning, word-building formant, derivative stem, substantivised verb, derivate, verbativ, deverbativ.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження словотвірного потенціалу похідних дієслів як одного з найскладніших морфологічних класів слів з розгалуженою системою граматичних категорій та їхніх матеріальних виразників – граматичних форм, здійснюване у світлі основоцентричного напрямку дериватології, становить важливий етап системного обстеження усієї мотивувальної бази сучасної української мови. Опертя на твірну основу, її функціональне навантаження у словотвірних процесах дає змогу передбачити формування дериватів із певним словотвірним значенням, визначити інвентар словотворчих засобів для його експлікації, з'ясувати вплив мовних та позамовних чинників на реалізацію закладених системою мови дериваційних можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжному мовознавстві уже відомі спроби створення типології словотвірних парадигм дієслів. Так, словацька дослідниця К. Бузашіова однією з перших у слов'янському мовознавстві використала поняття “словотвірна парадигма” для класифікації й опису девербативів словацької мови [30]. Словотвірні потенції дієслів у російській мові досліджували О. Земська [8], Т. Морозова [17], С. Тихонов [24], Т. Чиканцева [27], Т. Яруліна [29]; у польській мові – Р. Гжегорчикова [31], Г. Ядацька [32; 33]; у болгарській – С. Калдієва-Захарієва [9; 10], Є. Георгієва [3].

Україністика теж має певні надбання у цій сфері. Установлено типологію словотвірних парадигм дієслів (здебільшого первинних) деяких лексико-семантичних груп [7; 20]. Розпочато системне обстеження дериваційної спроможності похідних дієслів. Зокрема проаналізовано словотвірні парадигми вершинних дієслів відприкметникового [13; 14; 15; 34] та відзвуконаслідувального походження [11; 12]. Проте цей цикл студій був би неповним без дослідження словотвірних можливостей відіменникових (відсубстантивних) дієслів.

Об'єктом зацікавлення є вербатииви із дериваційним значенням “діяти знаряддям, названим твірною іменниковою основою”. **Мета** пропонованої наукової студії – проаналізувати чинники, які детермінують структуру їхніх словотвірних парадигм та наповнення словотвірних зон.

Виклад основного матеріалу. Лексико-семантична група іменників – назв знарядь та засобів дії, що слугують мотиваторами для дієслів, досить неоднорідна за своїм складом. Передусім вона охоплює різні за походженням одиниці: одну частину назв становлять непохідні, або первинні, іменники (пор.: *багор, батіг, борона, брус, веретено, весло, граблі, жолоб, коса, лопата, плуг, решето, сапа, цвях* тощо), іншу – похідні, або вторинні, утворені від дієслівних основ здебільшого за допомогою суфіксації (пор.: *косарка, молотарка, жатка, рубанок, вимірювач, точило, кресало, розсійник* та ін.) [2, 186–187]. Неоднаковим є також і їхнє функціональне навантаження. Одні з них номінують предмети, які використовують під час виконання фізичної дії в повсякденному вжитку. Інші належать до сфери обмеженого використання і залежно від ступеня узагальнення, рівня офіційності назви та середовища її поширення формують групи термінів, рідше – професіоналізмів. Серед термінів вирізняють чужомовні й автохтонні. Уживання кожного з них зумовлює співвідношення інтернаціонального і національного в межах усєї термінної системи. Перший складник єднає її з міжнародними стандартами, інший, виявляючи самотність, зберігає народний характер [21, 20]. Усе це певною мірою визначає активність іменників на позначення знарядь чи засобів дії щодо продукування дієслів.

Від таких іменників дієслова утворюються способом суфіксації. Основними словотвірними засобами постають форманти **-ува-/-юва-** (пор.: *боронувати, вальцювати, зенкерувати, зондувати, кайлувати, кардувати, млинкувати, помпувати, пресувати, сапувати, фрезерувати, чизелювати* та ін.); **-и-** (пор.: *батожити, бомбити, вудити, гарпунити, косити, ралити* та ін.); **-а-** (пор.: *вінчати, латати, пиляти, путати, сапати, сидлати, стріляти* та ін.).

Словотвірний тип відсубстантивних дієслів, утворених за допомогою суфікса **-ува-/-юва-**, в українській мові відзначається особливою продуктивністю, що спричинено: по-перше, популярністю самого словотвірчого засобу, за допомогою якого найчастіше утворюються дієслова [5, 29; 28, 173; 25, 223], до того ж як від основ автохтонних слів, пор.: *грабкувати, кайлувати, кардувати, клеймувати, коткувати, млинкувати, решетувати, сапувати* тощо, так і чужомовних, пор.: *букерувати, вальцювати, гільйотинувати, грейдерувати, дискувати, каландрувати, помпувати, нівелювати, пресувати, скреперувати, флейцювати, чизелювати* та ін.; по-друге, достатньо зручними умовами поєднання твірної основи і словотвірчого засобу (твірна іменникова основа здебільшого повністю, без будь-яких змін входить до складу дієслівної [5, 30]); по-третє, широкою мотивувальною базою – іменниками на позначення знарядь і засобів, кількість яких з огляду на безперервний розвиток науки і техніки постійно зростає.

Типову словотвірну парадигму цих дієслів формують три словотвірні зони – субстантивна, вербальна і ад'єктивна. Специфіку субстантивної зони становить наявність дериватів з

транспозиційним і мутаційним значенням. Виразником транспозиційного значення “опредметнена дія” є суфікс **-нн-**. Виявляючи особливу дієслівність, він максимально зближує семантику і граматичні властивості вербатива та девербатива [18, 209]. Здатність переводити дієслівну основу до іменникової виявляють усі вершинні дієслова, пор.: *боронування, букерування, буксирування, вальцювання, гальмування, гільйотинування, дискування, зенкерування, зондування, кайлування, каландрування, кардування, катапультування, кернування, клеймування, компостування, коткування, млинкування, нівелювання, помпування, пресування, таврування, фрезерування, фрезування* тощо, напр.: *Та й тут [бурлака] непогано прислужується, не відаючи того, що не помине батогів, таврування і довічної каторги* (М. Сиротюк); *Фрезерування* циліндричними фрезами є одним з розповсюджених видів оброблення різанням деталей машин (М. Чумак). Такі іменники здебільшого зберігають стилістичне маркування своїх твірних дієслів і співвідносних з ними назв зрарядь. До того ж одні з них є вузькоспеціальними термінами, тобто позначають поняття лише в межах однієї сфери, зокрема аграрної, пор.: *боронування, букерування, дискування, коткування, сапування, трієрування, фрезування, чизелювання, шлейфування* [19, 222] (напр.: *Технологічні процеси при механічному обробітку ґрунту здійснюють за допомогою кількох прийомів обробітку ґрунту, з яких основними є оранка, луцення, культивація, боронування, шлейфування, коткування і фрезування. Фрезування* застосовують під час освоєння осушених боліт, а також на дуже задернілих ґрунтах (Д. Войтюк); металообробної, пор.: *вальцювання, зенкерування, клеймування, пресування, фрезерування, штампування* тощо [23, 5] (напр.: *Вальцювання* є найпоширенішим видом оброблення тиском металів, сплавів та інших конструкційних матеріалів (О. Збожна); *Після зенкерування отвори мають точніші розміри і меншу шорсткість поверхні* (О. Збожна) тощо. Інші віддієслівні терміни на **-нн-(-я)**, називаючи споріднені виконувані дії, є міжгалузевими, тобто належать до кількох терміносистем.

Словотвірне транспозиційне значення “опредметнена дія” реалізує небагато віддієслівних іменників за допомогою чужомовних суфіксів **-ації-**, **-аж-**, **-ад-**, пор.: *нівеляція, тампонація, фільтрація; тампонаж, тампонада*, напр.: *Суть запропонованого способу відновлення заобробного ґрунту тампонажем* полягає у тому, що в ґрунті вибурюють свердловину, установлюють обсадну трубу та ін’єктор, через який, зворотньо-поступово переміщуючи по висоті масиву, нагнітають тампонажний розчин (А. Краснюк). Деякі з них є дублетами тих, що утворилися за допомогою суфікса **-нн-**, пор.: *нівеляція – нівелювання, фільтрація – фільтрування, тампонація – тампонаж – тампонада – тампонування* тощо.

Другу семантичну позицію в субстантивній зоні заповнюють девербативи зі значенням “виконавець дії”, виразником якого є суфікс **-льник**. Їх уживають для називання осіб – виконавців конкретної дії в певному виробничому циклі [1, 60; 18, 21; 23, 5]. Приєднання форманта **-льник** до твірної дієслівної основи (здебільшого недоконаного виду) зумовлює появу іменника з новим лексичним значенням, що характерно для мутаційних семантичних змін. Їх системно зазнає більшість відсубстантивних вершинних дієслів, пор.: *боронувальник, вальцювальник, карбувальник, клеймувальник, нівелювальник, пресувальник, сапувальник, таврувальник, фільтрувальник, фрезерувальник, циклювальник, шабрувальник, шліфувальник, шприцювальник, штампувальник* тощо, напр.: *Оксанин прес стояв далеченько від преса Кардибаєва, але пресувальники бачили одне одного* (Д. Ткач).

Зростанню продуктивності суфікса **-льник** у вираженні словотвірного значення “виконавець дії” посприяли соціальна потреба в породжуваних ним дериватах, термінотворчий потенціал, відсутність ознак інтенсивності та суб’єктивної оцінки, високий ступінь дієслівності похідних лексем [16, 48]. Актуалізація кожного із цих чинників слугує поштовхом для постійного творення агентивів у межах однієї чи кількох терміносистем. Тому цілком передбачуваною є поява у словотвірних парадигмах вершинних відсубстантивних дієслів іменників із суфіксом **-льник** на позначення виконавця дії, не зафіксованих словниками, проте часто використовуваних у відповідних спеціальних сферах, пор.: *бомбувальник, грейдерувальник, кайлувальник, мінувальник,*

шлюзувальник тощо, напр.: *Кістки мамонта виявив **грейдерувальник*** (Інтернет-ресурс).

Деякі агентивні іменники субстантивної зони оформлені за допомогою суфікса **-івник**, що є варіантом суфікса **-ник**, пор.: *вальцівник, кайлівник*, напр.: *Степан крутив у руках його заяву про прийом на роботу. – **Вальцівник?** – спитав він. – Так* (П. Загребельний).

Від вершинного дієслова *вальцювати* утворено два іменники зі значенням виконавця дії: за допомогою суфіксів **-івник** та **-льник**, пор.: *вальцівник і вальцювальник* (ВТС, 110), напр.: *Раніше разом у нічну зміну їздив мужик з під'їзду, **вальцівник** Проценко, і матері було безпечніше...* (П. Вольвач) і *...люблю дивитись на нашого брата металурга, на якого-небудь **вальцювальника**, що стоїть на своєму робочому місці., а біля ніг у нього мчать розпечені червоні гадюки...* (О. Гончар). Паралельне вживання дериватів з двома різними формантами, по-перше, засвідчує дублетність засобів для вираження того самого словотвірного значення, а по-друге, дає підстави констатувати глибину семантичної позиції виконавця дії в словотвірній парадигмі.

Поодинокими прикладами представлені в субстантивній зоні девербативи з іншими словотвірними значеннями, зокрема “приміщення для виконання дії, названої вершинним дієсловом”, пор.: *пресувальня, помпувальня* [4, 54] (словотворчий суфікс **-льн-**); “предмет, за допомогою якого виконують дію”, пор.: *буксирувальник, гальмувальник, дискувальник, вальцівня* (словотворчі суфікси **-льник** та **-івн-**), *вальцівка* (словотворчий суфікс **-івк-**), *гальмівник* (словотворчий суфікс **-івник**), *фрезарка* (словотворчий суфікс **-арк-**); “предмет (об'єкт) як наслідок виконаної дії”, пор.: *вальцівка, пресівка, штампівка* (словотворчий формант **-івк-**); “речовина”, пор.: *фільтрат* (словотворчий суфікс **-ат**), напр.: *Фактично, в **помпувальні** встановлено не окремі помпи, а помпувальні агрегати, кожен з яких складається зі з'єднаних між собою помпи та урохомника* (М. Гінзбург); *У 60-х роках канадський фермер Фред Келлоу зі своїми двома синами розчищали чагарник і розорювали ґрунт під поля у неозорій і суворій Північній Альберті. Використовувані ними **дискувальники** ніяк не могли упоратися з роботою* (І. Петренко); *Вальцюванням називають спосіб виготовлення виробів обтисканням заготівки обертовими валками **вальцівні*** (О. Збожна).

Ад'єктивну зону аналізованих відсубстантивних дієслів заповнили віддієслівні прикметники із суфіксом **-льн-**, одні з яких виражають двоє словотвірних значень – “призначений для виконання дії, названої твірним дієсловом” і “пов'язаний з дією, названою твірним дієсловом”, пор.: *буксирувальний, вальцювальний, каландрувальний, нівелювальний, помпувальний, пресувальний, фільтрувальний, фрезерувальний, фрезувальний, циклювальний, шабрувальний, инурувальний, шприцювальний, штампувальний* і под. За лексикографічними та іншими довідковими виданнями, ці словотвірні значення можуть передавати прикметники на **-льн-** (-ий), утворені лише від дієслів *буксирувати, фрезерувати, инурувати, штампувати*, пор.: *Серед різних типів ковальсько-**штампувальних** автоматів найбільш обширну групу становлять автомати для об'ємного штампування* (А. Банкетів) і ***Штампувальне** виробництво виготовляє деталі методом глибокої витяжки, штампування з металопрокату, зварюванням у середовищі вуглекислого газу й аргону* (А. Банкетів). Решту віддієслівних прикметників такої структури подано зі значенням “призначений для виконання дії, названої твірним дієсловом” (*пресувальний, фільтрувальний, шприцювальний*) або “пов'язаний з дією, названою твірним дієсловом” (*вальцювальний, зондувальний, нівелювальний, фрезувальний, циклювальний, шабрувальний*). Проте здатність вершинних відсубстантивних дієслів передавати й інше значення ад'єктивної зони засвідчено в мовленні прикладами поєднання того чи того прикметника з відповідним іменником, пор.: *Ковальсько-**пресувальний** цех машинобудівного заводу складається з п'яти ангарів, у кожному з яких виконується певна технологічна операція.* (М. Зубців). *Довжина **вальцювального** поясу третього ролика у вікні першого поздовжнього ряду дорівнює довжині **вальцювального** поясу першого ролика* (О. Збожна).

Крім того, в ад'єктивній зоні словотвірних парадигм деяких дієслів прикметник із суфіксом **-льн-** експлікує одне із названих словотвірних значень. Наприклад, словотвірну семантику “призначений для виконання дії, названої твірним дієсловом” передають девербативи зафіксовані

в словниках (*боронувальний, кардувальний, клеймувальний, шустувальний*) і незафіксовані (*дискувальний, зенкерувальний, кермувальний, компостувальний, коткувальний, таврувальний, шлейфувальний*), напр.: *Встановлення клеймувальної машини вивільнило велику групу робітників* (Інтернет-ресурс); *Важливо, щоб коткувальний валик міг добре ущільнити поверхню ґрунту* (Інтернет-ресурс). Словотвірну семантику “пов’язаний з дією, названою твірним дієсловом” виражають незареєстровані в словниках прикметники *гальмувальний, мінувальний, сапувальний*, напр.: ...*безпосереднім виконавцем мінувальних робіт у самому місті був командир 11-го взводу спецпризначення лейтенант Михайло Татарський* (Є. Кабанець).

Незасвідченість такої великої кількості ад’єктивів із суфіксом **-льн-** чи одного з їхніх словотвірних значень, очевидно, можна пояснити певним відставанням лексикографічної фіксації постійного оновлення словникового складу української мови. Ці зміни зумовлені кількома чинниками. По-перше, відбувається витіснення дієприкметників активного стану на **-юч-** (**-ий**), які за часів “злиття мов” були рекомендовані як бажані [26, 6], органічними для української мови прикметниками на **-льн-** (**-ий**), пор.: *фільтрувальний* (замість *фільтруючий*). По-друге, поширюється тенденція до заміни конструкцій із семантико-синтаксичним відношенням мети прикметником, який експлікує це відношення синтетично – за допомогою суфікса **-льн-**, пор.: *пристрій для буксирування* → *буксирувальний пристрій, агрегат для помпування* – *помпувальний агрегат*. По-третє, сполучуваність прикметника на **-льн-**(**-ий**) з іменником у деяких випадках засвідчує розширення меж семантичного обсягу в напрямку до виокремлення лексико-семантичного варіанта, не зареєстрованого раніше.

В ад’єктивній зоні словотвірних парадигм дієслів *вальцювати, гальмувати та фільтрувати*, крім дериватів на **-льн-**(**-ий**), є ще й прикметники, утворені за допомогою суфікса **-івн-** (пор.: *вальцівний, гальмівний, фільтрівний*), які традиційно передають словотвірне значення “здатний виконувати дію, названу твірним дієсловом”.

У словотвірних парадигмах дієслів *букерувати, гільйотинувати, грейдерувати, кернувати, тампонувати, трієрувати, флейцювати, чизелювати, шлюзувати, шомполувати* дериватів-прикметників немає.

Наповнення вербальної зони словотвірних парадигм відсубстантивних дієслів зі словотвірним значенням “діяти інструментом, названим твірною іменниковою основою”, які сформовані за допомогою суфікса **-ува-/юва-**, детерміноване значною мірою належністю їх до загальноновживаних слів чи термінів, а в межах останніх – до вузькоспеціальних чи загальноновдомих.

Вербальна зона загальноновживаних дієслів, до яких належать *бинтувати, боронувати, гальмувати, решетувати*, обмежена. До її складу входять девербативи, що експлікують деякі різновидитемпоральнихтаквантитативнихмодифікацій. Темпоральністьпредставленодієсловами на позначення завершального етапу дії. Засобом вираження цього словотвірного значення слугують префікси **за-**, **по-**, **при-**, **роз-**. Більшість з вершинних дієслів реалізували фінитивне значення за допомогою двох-трьох словотвірних префіксів, що свідчить про відповідну глибину семантичних позицій у межах однієї словотвірної парадигми, пор.: *боронувати* – *заборонувати, поборонувати, розборонувати; бинтувати* – *забинтувати, прибинтувати, розбинтувати; шнурувати* – *зашнурувати, розшнурувати* тощо. До того ж значення таких девербативів або збігаються, що сприяє утворенню дублетів, або, попри спільне словотвірне фінитивне значення, відрізняються семантичними відтінками. Наприклад, перфективи *заборонувати, поборонувати, розборонувати* в основному вияві виражають семантику “завершити виконання дії, використовуючи борону”, тобто є дублетами, напр.: *Поралив [Іван Михайлович], поборонував, засіяв добру латку просом* (М. Олєфіренко); *Після внесення комплексних мінеральних сумішей землю треба ще раз перерити й розборонувати* (Інтернет-ресурс); *Данько, заборонувавши перед посівом ріллю, почав тепер волочити ниву вдруге, зароблюючи в землю посіяне зерно* (І. Цюпа). Зрідка деривати *заборонувати* і *розборонувати* можуть конкретизувати попередній зміст дією, пов’язаною з розпушенням бороною зораної землі після сівби, напр.: *Орендар мусив зорати*

землю, засіяти та **заборонувати** її, а вищезгаданій врожай зібрати і обумовлену його частину перевезти до току господаря (В. Сироткін).

У словотвірних парадигмах інших вершинних відсубстантивних дієслів перфективи, утворені за допомогою різних словотворчих засобів, відрізняються за своїми значеннями, що виявляється в протилежному напрямку, результаті, способі виконання дії. Наприклад, префікси **за-** і **роз-** надають дієсловом протилежної семантики, пор.: *забинтувати* – *розбинтувати*, *замінувати* – *розмінувати*, *зашинувати* – *розшинувати*, напр.: *Першою отямилася Віра... Забинтувала* закривавлену ногу, дала укол (К. Мотрич) і *Вона спиртом із слоїка помила руки і зразу ж підступила до нього, відкотила розрізаний рукав гімнастърки і розбинтувала* руку (А. Головка); – *А примірай!...* – кинула, позіхнувши мати й наказала, щоб Ганько допоміг узати й *зашинувати* черевички (Б. Харчук) і *Сава насилу випростав руку з лямки рюкзака, розшинував* його (О. Бердник). А префікс **при-** надає дієслову *бинтувати* додаткового відтінку значення “забинтовуючи, прикріплюючи до чого-небудь”, пор.: *прибинтувати*, напр.: – *Йому [Порфірові] гарно, а мені... А то ще було шиферину прибинтував* до руки і в школу не йде: “Я, мамо, поранений...” *Розбинтувала, а там нема нічого... Отакий фронтовик!* (О. Гончар).

Квантитативні модифікації вершинних відсубстантивних дієслів репрезентовані трьома типами словотвірних значень. Перший з них формують дієслова з префіксом **пере-**, що виражає повторне виконання дії, пор.: *переборонувати*, *переклеймувати*, *перетаврувати*, *перешинувати*, *перебинтувати*, напр.: *Відразу ж по його прибутті в Елландер Неннеке зняла жакетні товсті шви із шевської драгви, якими його зашили у Визимі, розкрила рану, привела її до ладу і перебинтувала* заново (А. Сапковський).

Другий тип квантитативної модифікації представляють префіксальні дієслова зі словотвірною семантикою достатньої інтенсивності, засобом вираження якої слугують форманти **про-**, **ви-**, **у-**, пор.: *проборонувати*, *викайлувати*, *укайлувати*, *вирешетувати*, *прошинувати*, *ушинувати*, напр.: *Зорану землю неодмінно треба було добре проборонувати, щоб дощова вода затрималась на рівно обробленій ділянці* (СУМ, VIII, 123).

Дієслова, які належать до третього типу, визначають спрямованість дії на велику кількість об’єктів. Вони постають за допомогою префіксів **пере-**, **по-**, пор.: *переборонувати*, *переклеймувати*, *перетаврувати*, *покайлувати*, *поклеювати*, *потаврувати*, *перешинувати*, напр.: *Над Осоем поклеювали* дерева під рубку урочища “Брідок” (Інтернет-ресурс).

Вербальну зону відсубстантивних дієслів – загальновідомих термінів, серед яких *вальцювати*, *зондувати*, *компостувати*, *помпувати*, *пресувати*, *фільтрувати*, *фрезерувати*, *фрезувати*, *штампувати*, представлено регулярними дериватами з темпоральним модифікаційним значенням “завершити виконання дії”, експлікованим за допомогою префіксів **ви-**, **від-**, **за-**, **з-/зі-**, **с-**, **по-**, **про-**, **роз-**, пор.: *вифрезувати*, *відпресувати*, *відфільтрувати*, *відфрезерувати*, *відфрезувати*, *відштампувати*, *завальцювати*, *запомпувати*, *опресувати*, *пофрезувати*, *профільтрувати*, *проштампувати*, *розвальцювати*, *спресувати* тощо, напр.: *Ложка була такою важкою, наче її не відштампували, а відлили з благородного металу* (Інтернет-ресурс); *Коли на місце події приїхали військові інженери і запомпували* у свердловину 12 тонн води, вона вся кудись зникла (Інтернет-ресурс). Деяким дієсловом-термінам цього словотвірного значення надають два і більше словотворчих префіксів. В одному випадку вони утворюють дублети (наприклад, *пофрезувати* – *відфрезувати*), а в іншому – виражають додаткові семантичні відтінки. Наприклад, антонімні префікси **за-**, **роз-**, поєднавшись з дієсловом *вальцювати*, утворили деривати, що передають завершальний етап протилежних за напрямком дій, пор.: *завальцювати* і *розвальцювати*, напр.: *Щоб відремонтувати вакуумний коректор (посипалась мембрана), я розвальцював* його, *вирізавав мембрану з гумової лодки, посадив її на герметик і завальцював* знову (Інтернет-ресурс). Девербатив *обвальцювати* виражає ту ж семантику, що й дієслово *завальцювати*, але з конкретизацією місця поширення дії – її виконують з усіх боків (довкола) об’єкта, напр.: *Трубу необхідно обвальцювати...* (О. Збожна).

Наповнення вербальної зони дієслів – вузькоспеціальних термінів, серед яких *дискувати, коткувати, нівелювати, шабрувати, шлейфувати, шпунтувати*, мінімальне і представлене лише девербативами з дериваційним значенням “завершити виконання дії”, засобом вираження якого слугують префікси **за-, з-/с-, по-, при-**, пор.: *задискувати, закоткувати, знівелювати, покоткувати, прикоткувати, пришабрувати, зашлейфувати, зашпунтувати*.

У словотвірних парадигмах вузькоспеціальних дієслів-термінів *зенкерувати, кардувати, каландрувати, шприцювати, шустувати* девербативів вербальної зони немає.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, структура та наповнення словотвірних парадигм з вершинними відсубстантивними дієсловами залежить насамперед від їхніх словотвірних значень, сформованих певною лексико-семантичною групою твірних іменників та словотворчим засобом. До того ж важливим є походження самого іменника та частота його уживання. Значний вплив на словотвірну спроможність вербативів має також їхня функціонально-стильова характеристика: у загальнономовних дієслів по-різному наповнені всі три або дві зони, у дієслів вузькоспеціального термінологічного вжитку вони нерідко порожні.

Типова словотвірна парадигма відсубстантивних дієслів зі словотвірним значенням “діяти знаряддям, названим твірною іменниковою основою”, експлікованим суфіксами **-ува-**, сформована з трьох словотвірних зон субстантивної, вербальної та ад’єктивної. Кожну з них репрезентують деривати з характерними семантичними позиціями: субстантивну – іменники зі словотвірним транспозиційним значенням “опредметнена дія” та мутаційним значенням “назва особи за виконуваною дією”; вербальну – девербативи із темпоральним фінитивним значенням, квантитативними значеннями кратності дії, зокрема її повторного виконання, недостатнього й достатнього, рідше – надмірного вияву дії та дистрибутивності, що постали насамперед від дієслів загальнономовного вжитку; ад’єктивну – прикметниками переважно із суфіксом **-льн-**, що виражають двоє словотвірних значень: “призначений для виконання дії, названої твірним дієсловом” та “пов’язаний з дією, названою твірним дієсловом”.

Загалом наповнення словотвірних парадигм відсубстантивних дієслів із словотвірним значенням “діяти знаряддям, названим твірною іменниковою основою” певною мірою системне, передбачуване, хоч і обмежене у вираженні деяких семантичних функцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О. К. Суфікси семантичної предметності // О. К. Безпояско, К. Г. Городенська. Морфеміка української мови. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 26–90.
2. Валюх З. О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові : [монографія] / З. О. Валюх. – К.; Полтава : АСМІ, 2005. – 356 с.
3. Георгиева Е. Към въпроса за семантичната характеристика на отглаголните съществителни в българския книжовен език // Помагало по българска морфология. Глагол. [съст. П. Пашов, Р. Ницолова]. София : Наука и изкуство, 1976. – С. 440–451.
4. Гінзбург М. Д. Газопровід чи газолін? / М. Д. Гінзбург // Ринок інсталяцій. – 2008. – № 10. – С. 54–55.
5. Городенська К. Г. Структура відіменних дієслів // К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. Словотвірна структура слова (відіменні деривати). – К. : Наук. думка, 1981. – С. 20–108.
6. Городенська К. Г. Розділ 6. Дієслово // Іван Вихованець, Катерина Городенська Теоретична морфологія української мови [ред. І. Р. Вихованець]. – К. : Універ. вид-во “Пультари”, 2004. – С. 217–297.
7. Джочка І. Ф. Дериваційний потенціал дієслів конкретної фізичної дії з семантикою створення об’єкта : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / І. Ф. Джочка. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.
8. Земская Е. А. Структура именных и глагольных словообразовательных парадигм в русском языке / Е. А. Земская // Актуальные проблемы русского словообразования : сб. науч. статей. – Ташкент : Укитувчи, 1982. – С. 14–17.
9. Калдиева-Захариева С. Към характеристиката на отвличените отглаголни съществителни със суфикс -не в съвременния български книжовен език / С. Калдиева-Захариева // Български език. – 1982. – Кн. I. – С. 48–53.
10. Калдиева-Захариева С. Отвлечени отглаголни съществителни със суфикс -ка в съвременния български книжовен език / С. Калдиева-Захариева // Въпроси на съвременната българска лексикология и лексикография, София : БАН, 1986. – С. 98–112.
11. Кушлик О. Параметри словотвірної парадигми гомональних дієслів-ономатопів в українській мові / Оксана Кушлик // Проблеми гуманітарних наук : зб. наук. праць Дрогобицького державного педуніверситету імені Івана Франка. – Дрогобич, 2011. – Вип. 28. Філологія. – С. 55–72.

12. Кушлик О. Особливості словотвірної парадигми бестіальних відзвуконаслідувальних дієслів / Оксана Кушлик // Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини : зб. наук. праць / [гол. ред. Л. М. Полога]. – Умань : ВПЦ “Візаві”, 2011. – Вип. 1. – С. 98–109.
13. Кушлик О. Специфіка структури та семантики словотвірних парадигм відприкметникових інхотивних дієслів / Оксана Кушлик // Українська мова. – К., 2012. – № 4. – С. 56–67.
14. Кушлик О. Словотвірні параметри есивних дієслів зі значенням фізичного стану суб’єкта / Оксана Кушлик // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. праць / [наук. ред. Бунчук Б. І.]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – Вип. : 648–649 : Слов’янська філологія. – С. 288–291.
15. Кушлик О. П. Структурно-семантичні особливості типової словотвірної парадигми відприкметникових конфіксальних дієслів на позначення зміни якості предмета / О. П. Кушлик // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету: зб. наук. праць. – Вип. 10 / [редкол. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, А. З. Брацкі та ін.]. – Кривий Ріг, 2014. – С. 62–74.
16. Мамрак А. В. Продуктивність словотвірних типів у сучасній українській мові (на матеріалі утворень з -ник) / А. В. Мамрак // Мовознавство. – 1982. – № 4. – С. 46–49.
17. Морозова Т. С. Синтаксические свойства глагола и его словообразовательный потенциал / Т. С. Морозова // Проблемы структурной лингвистики. 1982. – М. : Наука, 1984. – С. 81–95.
18. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника : [монографія] / В. П. Олексенко. – Херсон : Айлант, 2005. – 336 с.
19. Познанський Р. В. Віддієслівні абстрактні іменники, мотивовані вербативами лексико-семантичного поля “Аграрне виробництво (рослинництво)”, в українській мові / Р. В. Познанський // Вісник Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка. Вип. 1 (73). Філологічні науки. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. – С. 222–227.
20. Пославська Н. М. Структура і семантика словотвірних парадигм дієслів із семою руйнування об’єкта : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. М. Пославська. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.
21. Селігей П. Питоме і чуже в термінології : гармонія чи конфлікт? / П. Селігей // Вісник Національної академії наук України. – 2007. – № 9. – С. 20–28.
22. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові : [монографія] / С. О. Соколова. – К. : Наук. думка, 2003. – 283 с.
23. Стаховська Н. Ф. Семантична та словотвірна структура агентивно-професійних найменувань металургійної термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. Ф. Стаховська. – Дніпропетровськ, 2002. – 17 с.
24. Тихонов С. А. Структура словообразовательных цепочек звучания / С. А. Тихонов // Актуальные проблемы русского словообразования : сб. науч. статей. – Ташкент : Укитувчи, 1982. – С. 124–130.
25. Украинская грамматика / [отв. ред. В. М. Рusanовский]. – К. : Наук. думка, 1986. – 359 с.
26. Фізичний термінологічний бюлетень. ВУАН, Інститут мовознавства. – К. : Вид. УАН, 1935. – № 4.
27. Чиканцева Т. В. Словообразовательные парадигмы непроизводных глаголов современного русского языка: автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Т. В. Чиканцева. – Л. 1984. – 22 с.
28. Юрчук Л. А. Суфіксальний дієслівний словотвір / Л. А. Юрчук // Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 171–210.
29. Яруллина Т. С. Словообразовательные возможности русских непроизводных глаголов. (К вопросу взаимодействия грамматики и словообразования) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Т. С. Яруллина. – М., 1980. – 21 с.
30. Buzášsyová K. Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. – Bratislava: Veda, 1974. – 236 s.
31. Grzegorzyczkova R. Czasowniki odmienne we współczesnym języku polskim. – Warszawa: PWN, 1969. – 119 s.
32. Jadacka H. II tom Słownika gniazd słotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego (gniazda odrzeczownikowe). Universitas, r. 2001 (Książka).
33. Jadacka H. Słownik gniazd słotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego, t. 3 – gniazda odczasownikowe. Wydawnictwo Historia Jagellonica, r. 2004 (Książka)
34. Kushlyk O. Derivation potential of motivated by adjectives verbs of mental state of the subject in the Ukrainian language / Oksana Kushlyk // Management and Education. Humanities and Social Sciences. Academic Journal. University “Prof. Dr. Assen Zlatarov”. – Burgas, 2013. – Vol. IX (4). – S. 71–78.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

ВТС – Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.

СУМ – Словник української мови в 11-ти тт. – К. : Наук. думка, 1970–1980.